

עיונים לשבת פרשת ויצא עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

הכנות יעקב לירידה לחרן

הרב שאולי גרינפלד

בלא הבדלת מחיצות, כי אם יהיה 'בית א-להים', בית מיוחד, מוקף מחיצות, שרק הראויים לו יכולים לבא אליו".

העבודה סביב המצבה, מבטאת עבודת ה' ללא מחויבות למסגרת של תורה. זו היתה קריאת של האבות אל הגויים שחיו סביבם. אבל יעקב אבינו שואף להגיע ל'**בית א-להים**' – מקום מוגדר בקירות – עבודת ה' מתוך גדריה של תורה.

נדירת נדר

לאחר מכן, יעקב אבינו מקבל על עצמו נדר:

"וידר יעקב נדר לאמר, אם יהיה א-להים עמדי, ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ושבתי בשלום אל בית אבי, והיה ה' לי לא-להים. והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית א-להים, וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך"⁵.

תנאו של יעקב, מעורר תמיה: וכי ה' יהיה ליעקב לא-להים, רק בתנאי שה' יתן לו 'לחם לאכול ולחם ללבוש'?! הרי ה' הוא הא-להים בכל מקרה ובכל מצב!

כדי לישב תמיה זו, ישנם שתי גישות שונות אצל רבותינו הראשונים. רש"י כתב:

"והיה ה' לי לא-להים – שיחול שמו עלי מתחילה ועד סוף, שלא ימצא פסול בזרעי. 'והאבן הזאת אשר שמתי מצבה – כך מפורש ו' זאת של 'והאבן' – אם יעשה לי את אלה, אף אני אעשה זאת".

דעתו של רש"י היא, שהמילים 'והיה ה' לי לא-להים', אין פירושם שרק בתנאי שבקשותיו של יעקב יתמלאו הוא יהיה

הפרשה מתחילה בסיפור ירידתו של יעקב אבינו לחרן. יעקב אבינו רואה את חלום הסולם, ומקבל הבטחה מה' שיזכה לשוב 'אל האדמה הזאת'.

הקמת מצבה

בבוקר יעקב אבינו קם ומקים מצבה, כמו שכתוב¹:

"וישכם יעקב בבוקר, ויקח את האבן אשר שם מראשותיו, וישם אתה מצבה, ויצק שמן על ראשה".

אולם, לדורות המצבה עתידה להיאסר, כמו שמבואר בפרשת שופטים²:

"ולא תקים לך מצבה, אשר שָׁנָא ה' א-להיך".

מהי 'מצבה'? כתב הרמב"ם³:

"מצבה שאסרה תורה היא בנין שהכל מתקבצין אצלה ואפילו לעבוד את ה'".

מין הראי"ה קוק זצ"ל⁴, הסביר מדוע השתנה היחס אל המצבה:

"וזאת היא הוראת המצבה - נקודה מקודשת מרכזית שהכל מתקבצים לעבודה סביבה, באין הבדלה. אבל מעמד כזה הוא רק מעמד של הַכְּשָׁרָה. מגמתה העליונה היא שתבוא לעולם אותה הסגולה של העבודה הרצויה המסודרת ברוח ד' ומיוחדת לישראל עם סגולה. ולזאת המדרגה אין כל באי עולם ראויים להשתתף בשווה. ויעקב כאשר ראה את הסגולה המיוחדת העתידה להופיע מזרע ברך ד' אשר יפרח ממנו, אמר אז: 'והאבן הזאת אשר שמתי מצבה' לא תהיה עוד מצבה חופשית, שהעבודה תהיה מרוכזת סביבה

5 שם פסוקים כ - כ"ב.

1 בראשית כ"ח, י"ח.

2 דברים ט"ז, כ"ב.

3 הלכות עבודה זרה ו, ו.

4 אגרות הראי"ה ג עמ' י"א.

מצבה, מקום לעבודת ה', וכן כאן במקום הזה אתן את המעשר שהבטחתי לתת. כלומר, ההתחייבות של יעקב אבינו היא, שהמקום שבו ה' יהיה לו לא-להים, יהיה כאן במקום הזה.

רבינו בחיי, פירש באופן דומה לפירוש הרמב"ן, אלא שלפירושו יעקב אבינו מכוון את התחייבותו באופן כללי על ארץ ישראל. וכך כתב:

"והיה ה' לי לא-להים' - אין זה תנאי חס ושלום, כי אם נדר, יאמר: שאם ישוב לארץ ישראל אשר שם בית אביו יצחק, יהיה השם המיוחד לו לא-להים כי שם יעבדנו בארץ המיוחדת. וזה על דרך מאמר רבותינו זכרונם לברכה: 'כל הדר בחוצה לארץ דומה כמו שאין לו א-לוה'".

לפי פירושו של רבינו בחיי, ההתחייבות של יעקב אבינו 'והיה ה' לי לא-להים', היא שיעקב אבינו יקיים את עבודת שלו דווקא בארץ ישראל, כיון ששם באמת ה' הוא לנו לא-להים, אבל הדר בחוץ לארץ, הרי הוא דומה כמי שאין לו א-לוה.

רבינו אברהם בן הרמב"ם, בפירושו לתורה, שמר לנו כאן פנינה אחת בשם אביו, שפירש את הפסוקים לפי דרכם של רש"י והרשב"ם, וכך כתב:

"והיה ה' לי לאלהים' - כלומר שיהיה לי לעזר אפילו ביחס לעבודתו ואדנותו בייחוד, וזה מחסדו יתעלה והוא מכלל [התנאי] שנדר עליו, לא מתחילת הנדר שהוא מקבל עליו, כמו שאפשר שיעלה על הדעת כי חלילה אפילו לפחות שבמאמינים מזרעו של יעקב ש[לא] יקבל את אלוהותו יתעלה אלא בתנאי. וכוונה זו אני מעתיק מאת אבא מרי ז"ל בפירוש מקרא זה וזה גם רצון ר' סעדיה ז"ל הנראה מפירושו הפשוט".

הרמב"ם לימד, שלא יתכן לפרש שהמילים 'והיה ה' לי לא-להים', הם חלק מההתחייבות של יעקב, שהרי אפילו פחותי המאמינים מבני עמינו לא יעלו על הדעת לתלות בתנאי את היות ה' לא-להים. אלא בעל כרחינו, המילים 'והיה ה' לי לא-להים', הם חלק מהבקשות של יעקב אבינו, וכוונתו לבקש שהקדוש ברוך יעזור לו לא רק בענייני הגשמיים, אלא גם בענייני בעבודת ה'.

עובד ה', אלא מילים אלו הם חלק מהבקשה של יעקב. יעקב מתפלל שיזכה לכך שכל בניו יהיו עובדי ה', ולא ימצא פסול באף אחד מהם, כפי שארע לאבותיו שנולדו להם ישמעאל ועשו. והיינו שיעקב מתפלל שיזכה לכך שה' באמת יהיה לא-להים לו ולזרעו. והדברים אותם יעקב מתחייב לעשות בתמורה, מתחילים מהמילה 'והאבן' - יעקב אבינו מתחייב שהאבן שהקים מצבה תהיה בית א-להים, ושיתן מעשר מכל מה שיתן לו ה'.

על דרך זו, פירש גם נכדו של רש"י, הרשב"ם:

"והיה ה' לי לא-להים' - שיסייעני בכל מעשי".

גם לפי הרשב"ם, המילים 'והיה ה' לי לא-להים', אינם חלק מההתחייבות של יעקב, אלא חלק מהבקשה של יעקב: יעקב מבקש שבאמת ה' יתנהג עמו כא-להים, ויסייע לו בכל מעשיו.

אך מאידך, ישנם מרבתינו הראשונים, שפירשו שהמילים 'והיה ה' לי לא-להים', הם אכן התחלת הדברים שיעקב אבינו מתחייב לקיים, אם ה' יקיים חלקו. ראשונים אלו, היו צריכים להתמודד עם השאלה שבה פתחנו: כיצד אפשר להתנות על היות ה' לא-להים?

הרד"ק כתב:

"רצה לומר, שיהיה מתבודד לעבודת הא-להים, ולא יתעסק עוד בעסקי העולם כל ימיו".

כלומר, ודאי שה' יהיה ליעקב לא-להים, אלא שיעקב מקבל על עצמו התמסרות מיוחדת לעבודת ה'. מיום חזרתו לארץ, לא יעסוק עוד בעסקי העולם, אלא יתבודד בביתו ויעסוק רק בעבודת ה'.

וכן הרמב"ן הבין שהמילים 'והיה ה' לי לא-להים', הם חלק מההתחייבות של יעקב, אך פירש את ההתחייבות של יעקב באופן שונה מפירושו של הרד"ק:

"אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהיה לי לבית אלהים, ושם אוציא את המעשר".

לפי הרמב"ן, המילים 'והיה ה' לי לא-להים', אינם התחייבות כללית להיות עובד ה', שהרי בזה יעקב אבינו, כמו כולנו, מחויב ללא כל תנאי. אלא המילים 'והיה ה' לי לא-להים' מוסבים על הקמת המצבה ונתינת המעשר: אם ה' ימלא את חלקו - אקבע כאן, במקום של האבן שעשיתי ממנה